

УДК 930(477)

Валентина АВРАМЕНКО,
здобувачка спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія
Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Михайленко Г. к.іст.н., доцентка

АРХІТЕКТУРНИЙ ВИГЛЯД МІСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

***Анотація.** Стаття розглядає вплив архітектурної традиції на міста Київської Русі. Проаналізовано роль географічного розташування та природних умов у формуванні міських центрів, а також архітектурні особливості містобудування, включаючи оборонні укріплення та житлові квартали. Особлива увага приділяється технологічним досягненням дерев'яного та кам'яного будівництва.*

***Ключові слова:** Київська Русь, дитинець, архітектура, зруб, монументальне будівництво.*

Культурна складова Київської Русі визначила соціокультурні реалії розвитку міст на території України впродовж всього періоду Середньовіччя. Натомість архітектурна традиція безпосередньо вплинула на створення неповторного вигляду руських градів, елементи котрої подекуди збереглись до сьогодення.

При розбудові мережі міст на території Київської Русі не останню роль відігравали географічне позиціонування та природні ландшафти. Зокрема центри міст, що укріплювались у першу чергу, займали домінуючі на місцевості вершини. Досить часто міста виникали у місцях злиття декількох річок, що у майбутньому мало значно полегшити їх оборону [1, с. 317].

Найбільші регіональні центри з часом розбудовувались у великі міста що розподілялись на декілька традиційних частин: дитинця, окольного міста та сторони. Дитинець – місце у якому зароджувались

міста, з часом укріплювалась оборонною лінією, ровами та валами, дитинець мав центральне політичне значення, адже на цій території знаходилась резиденція монарха. Окрім монарха на території дитинця знаходились будинки політичної еліти – бояр, дружинників та челяді і ремісників, що їх обслуговували. Розмір цієї частини міста міг варіюватись від 10 га у політичних центрах по типу Києва чи Переяслава до 0,5 – 1,5 га у менш значимих поселеннях [2, с. 86].

Житлові квартали, у яких проживала основна маса містян називались «окольным градом», «острогом», або ж «посадам». У цій частині розташовувались будинки ремісників, купців та інших представників міських професій. Саме в цій місцевості почасти розташовувались торгівельні площі (майдани) та церкви або монастирі. Посад також обмежувався потужними захисними спорудами, що могли бути потужнішими навіть за ті, що захищали дитинець. По мірі зростання міста оборонні лінії охоплювали більші площі. Великі міста Русі мали посад розміром від 50 до 100 га [3, с. 111].

За межами міських укріплень розташовувались передмістя – «сторона» або ж «кінці». Це були здебільшого ремісничі райони, логіка розселень в яких визначалась професійним спрямуванням, тобто гончарі розміщували свої будинки та майстерні поблизу глиняних покладів; кожум'яки – поблизу водних джерел і тд.

Важливою відмінністю міських поселень Київської Русі від синхронних міст Західної Європи є щільність забудови, адже руські міста були значно просторіші. Дерев'яні будинки здебільшого зводились одноповерховими, однак відомі і дво- та триповерхові приклади. Навколо будівлі розташовувався огорожений парканом простір що утворював садибу. На території садиби окрім житлових могли розташовуватись і господарчі споруди [1, с. 320].

За археологічними джерелами дослідникам відомі декілька технік спорудження дерев'яних будівель. Перший спосіб – стояково-балкова

система, в якій колоди були розташовані у вертикальній площині. В даному випадку висота будівель обмежувалась довжиною колод, натомість їх довжина могла бути необмеженою. Другий спосіб – зруб, тобто розташування колод у горизонтальній площині [3].

Дерево, як будівельний матеріал, використовувалось руськими майстрами не тільки для спорудження житлових, або ж релігійних споруд. Почасти воно було основою оборонних укріплень. Зокрема дерев'яними конструкціями укріплювали земляні вали, а над валами – стіни. Стіни мали бойовій майданчики, для захисту та щілини для лучників, що мали назву «заборола». Ймовірно заборола та дерев'яні конструкції обмащувались глиною задля запобігання масштабним пожежам при штурмі міста [4, с. 56-64].

Окрім дерев'яного було поширено і кам'яне будівництво. Будівельна справа у X ст. перетворилась на повноцінне ремесло зі сталими будівельними артілями. Майстри відповідного фаху могли виготовляти цеглу, або ж використовували необтесане каміння, що видобувалось у каменярнях на території держави.

У цей період монументальні споруди вже мають міцний кам'яний фундамент, що будувався за певними технологічними нормами, з використанням дерев'яних каркасів та будівельних розчинів. Основними конструктивними формами у період IX – XI ст. були коробові та баневі склепіння та напівциркулярні арки. Поширення набули підпирні арки – аркбутани, що зафіксовані у Софії Київській та Новгородській. Подібні конструкційні елементи були відсутні у візантійській архітектурній традиції, натомість у Західній Європі вони відомі як складова готичної архітектури, а отже набули поширення у більш пізній час. Подібні висновки наштовхують дослідників на думку, що це був винахід давньоруських будівельників [1, с. 324-328].

Для оздоблення використовувались різноманітні матеріали. Рожевий шифер, що набув поширення по всій території Русі, використовувався для

виготовлення карнизів, плит, перегородок та саркофагів. Часто присутній також і мармур, що був дороговартісним та імпортованим матеріалом. Він використовувався для внутрішнього оздоблення. У місцевих майстернях виготовлялось віконне скло, та скляні кубики (смальта) для мозаїчних робіт [2, с.90].

Давньоруські архітектори при будівництві важливих політичних або ж церковних споруд намагались скомпонувати їх у єдиний архітектурний ансамбль міста [2].

Отже, архітектурна складова розвитку культури на території Русі відіграла досить важливу роль. Міста були розподілені на певні політичні та ремісничі квартали. Дерев'яне будівництво використовувалась для житлових та оборонних споруд. Кам'яне будівництво також набувало поширення, особливо для монументальних споруд. Використання різних матеріалів для оздоблення свідчить про високий рівень майстерності. Давньоруські майстри намагалися створити єдиний архітектурний ансамбль міста, що свідчить про їх бажання створити гармонійне міське середовище.

Список використаних джерел:

1. Історія Української культури : у п'яти томах / Ред. В. А. Смолій. Київ: Наук. думка, 2000. Т. 1. Історія культури давнього населення України. 1136 с.
2. Асеев Ю. С. Архітектура Київської Русі. Київ: Вид-во «Будівельник», 1969. 192 с.
3. Раппопорт П.А. Строительное производство Древней Руси X-XIII вв. СПб.: Наука, 1994.160 с.
4. Раппопорт П.А. Оборонительные сооружения Древней Руси. *ВИ*, 1970. № 11. С. 56-64.